

**KOHTUTE HALDAMISE NÕUKOJA
SAJA KAHETEISTKÜMNENDA ISTUNGI
PROTOKOLL**

Riigikohtu konverentsisaal Suur Katel, Tartu ja MS Teamsi vahendusel

10. detsember 2020. a

Kohalviibijad

KHN-i liikmed ja asendusliikmed:

Villu Kõve, Riigikohtu esimees, kohtute haldamise nõukoja esimees
Ivo Pilving, riigikohtunik
Juhan Sarv, riigikohtunik (asendusliige) (*MS Teamsi vahendusel*)
Virgo Saarmets, Tallinna Ringkonnakohtu kohtunik (*MS Teamsi vahendusel*)
Indrek Parrest, Tartu Ringkonnakohtu kohtunik
Tanel Saar, Tartu Ringkonnakohtu kohtunik (asendusliige)
Iris Kangur-Gontšarov, Harju Maakohtu kohtunik (*MS Teamsi vahendusel*)
Kristjan Siigur, Tallinna Halduskohtu kohtunik
Endla Ülviste, Pärnu Maakohtu kohtunik (asendusliige) (*MS Teamsi vahendusel*)
Jaanus Tehver, Eesti Advokatuuri esimees
Marju Agarmaa, Õiguskantsleri Kantselei, õiguskantsleri vanemnõunik
Andres Parmas, riigi peaprokurör (*MS Teamsi vahendusel*)
Anti Poolamets, Riigikogu põhiseaduskomisjoni esimees (*MS Teamsi vahendusel*)
Jaanus Karilaid, Riigikogu õiguskomisjoni esimees (*MS Teamsi vahendusel*)

Teised osalejad:

Tiina Pappel, Tartu Ringkonnakohtu esimees (*MS Teamsi vahendusel*)
Villem Lapimaa, Tallinna Ringkonnakohtu esimees (*MS Teamsi vahendusel*)
Sirje Kaljumäe, Tartu Halduskohtu esimees (*MS Teamsi vahendusel*)
Kaupo Kruusvee, Tallinna Halduskohtu esimees (*MS Teamsi vahendusel*)
Liivi Loide, Tartu Maakohtu esimees (*MS Teamsi vahendusel*)
Astrid Asi, Viru Maakohtu esimees (*MS Teamsi vahendusel*)
Meelis Eerik, Harju Maakohtu esimees (*MS Teamsi vahendusel*)
Kai Härmand, Harju Maakohtu kohtunik (*osales päevakorrapunktide 5 ja 7 juures*)
Rubo Kikerpill, Pärnu Maakohtu esimees (*MS Teamsi vahendusel*)
Toomas Talviste, Pärnu Maakohtu kohtunik (*MS Teamsi vahendusel*)
Tiina Ereb, Tartu Ringkonnakohtu, Halduskohtu ja Maakohtu kohtudirektor (*MS Teamsi vahendusel*)
Elari Udam, Harju, Viru ja Pärnu Maakohtu, Tallinna Ringkonnakohtu ja Halduskohtu kohtudirektor (*MS Teamsi vahendusel*)
Hans Moks, Tartu Maakohtu kinnistus- ja registriosakonna kohtudirektor (*MS Teamsi vahendusel*)
Kerdi Raud, Riigikohtu direktor (*MS Teamsi vahendusel*)
Karin Leichter-Tammisto, Riigikohtu esimehe nõunik
Arno Pöder, Riigikohtu pressiesindaja (*MS Teamsi vahendusel*)
Kristi Kirsberg, kohtute kommunikatsioonijuht (*MS Teamsi vahendusel*)
Raivo Aeg, justiitsminister (*osales MS Teamsi vahendusel päevakorrapunktide 5 ja 7 juures*)
Viljar Peep, Justiitsministeeriumi justiitshalduspoliitika asekancler (*MS Teamsi vahendusel*)
Kaidi Lippus, Justiitsministeeriumi kohtute talituse juhataja
Küllli Luha, Justiitsministeeriumi kohtute talituse analüütik (*MS Teamsi vahendusel*)
Lagle Zobel, Justiitsministeeriumi kohtute talituse nõunik (*MS Teamsi vahendusel*)
Marilyn Reintamm, Justiitsministeeriumi kohtute talituse nõunik
Helen Kranich, Justiitsministeeriumi avaliku õiguse talituse nõunik (*osales päevakorrapunkti nr 6, 8 ja 10 juures MS Teamsi vahendusel*)

Juhatas: Villu Kõve, Riigikohtu esimees, kohtute haldamise nõukoja esimees
Protokollis: Eneli Kivi, Justiitsministeeriumi justiitshalduspoliitika osakonna nõunik

Algus: 10.12.2020 kell 11.00

Lõpp: 10.12.2020 kell 17.00

Istungi päevakorras on:

- 1. 09.09.–10.09.2020. a KHN-i 111. istungi protokoll kinnitamine** – Riigikohtu esimees Villu Kõve
Otsuse projekt: KHN kinnitab 09.09.–10.09.2020. a KHN-i 111. istungi protokoll.
Materjalina lisatud protokoll.
- 2. Ülevaade 2021. aasta kohtute eelarve kujundamise põhimõtetest, sh massaegumise mõju kohtutele – KS § 41 lg 2 alusel** – Justiitsministeerium, Viljar Peep, Kaidi Lippus
Otsuse projekt: KHN kiidab heaks kohtute 2021. a eelarve kujundamise põhimõtted. KHN peab vajalikuks Vabariigi Valitsuse poole pöördumist, et VV eraldaks reservfondist lisaraha esimese ja teise astme kohtutele 2021. ja 2022. aastal tsiviilnõuete täitmise massaegumisest tuleneva koormuse kasvuga toimetulekuks.
Materjalina lisatud memo.
- 3. Tartu Maakohtu kohtunik Silvi Maiste teenistusvanuse ülemmäära tõstmine kahe aasta võrra – KS § 41 lõike 1 punkti 5¹ ja § 99¹ lõigete 1–3 alusel** – Tartu Maakohtu esimees Liivi Loide
Otsuse projekt: KHN annab nõusoleku kohtunik Silvi Maiste teenistusvanuse ülemmäära tõstmiseks kahe aasta võrra.
Materjalidena lisatud Tartu Maakohtu esimehe ettepanek ja Silvi Maiste nõusolek.
- 4. Kohtute töökoormusmetoodika kinnitamine (küsimused ja vastused) – KS § 41 lg 3 p 4 alusel** – Justiitsministeerium, Külli Luha
Otsuse projekt: KHN kiidab heaks kohtute töökoormusmetoodika ja selle rakendamise kõikides maa- ja halduskohtutes. Töörühm annab tagasiside rakendamise tulemustest 2021. a septembrikuu KHN-i istungil.
Materjalina lisatud memo ja töökoormusmetoodika.
- 5. KHN-i kodukorra muutmine – KS § 41 lg 3 p 4 alusel** – Justiitsministeerium, Kaidi Lippus
Otsuse projekt: KHN kinnitab kodukorra.
Materjalina lisatud KHN-i kodukorra uus terviktekst ja memo.
- 6. II kohtuarenduse VTK tagasiside ja eelnõu valikud – KS § 41 lg 3 p 4 alusel** – Justiitsministeerium, Viljar Peep, Lagle Zobel
Otsuse projekt: KHN avaldab arvamust.
Materjalina lisatud memo ja VTK.
- 7. Viru Maakohtu esimehe nimetamiseks nõusoleku andmine – KS § 41 lg 1 p 5 alusel** – Justiitsministeerium, Raivo Aeg, esimehe kandidaadi sõnavõtt
Otsuse projekt: KHN annab nõusoleku Kai Härmandi nimetamiseks Viru Maakohtu esimeheks.
Materjalina lisatud Justiitsministeeriumi memo, Viru Maakohtu üldkogu otsus, Kai Härmandi CV ja motivatsioonikiri.
- 8. Kohtumenetluse avalikustamise VTK tagasiside ja eelnõu valikud – KS § 41 lg 3 p 4 alusel** – Justiitsministeerium, Viljar Peep, Marilin Reintamm
Otsuse projekt: KHN avaldab arvamust.
Materjalina lisatud memo VTK tagasisidest kokkuvõttest ja VTK.
- 9. Kohtute jõudlus ja kohtute töö koroonaviiruse leviku tingimustes – KS § 41 lg 3 p 4 alusel** – kohtu esimehed
Otsuse projekt: KHN avaldab arvamust.
Materjalina lisatud I ja II astme kohtute 10 kuu menetlusstatistika ülevaade.

10. Riigivastutuse seaduse muudatused – KS § 41 lg 3 p 4 alusel – Justiitsministeerium, Helen Kranich

Otsuse projekt: KHN avaldab arvamust.
Materjalina lisatud memo.

11. Muud teemad – KS § 41 lg 3 p 4 alusel – Justiitsministeerium, KHN-i liikmed

Otsuse projekt: KHN võtab informatsiooni teadmiseks.
Materjal puudub.

Päevakorda ei muudeta ja see kiidetakse heaks.

1. 09.09.–10.09.2020. a KHN-i 111. istungi protokollkiinnitamine – Riigikohtu esimees Villu Kõve

Protokollile ei ole kellelgi täiendusi ning see kiidetakse heaks.

Otsus: KHN kinnitab 09.09.–10.09.2020. a KHN-i 111. istungi protokollki.

2. Ülevaade 2021. aasta kohtute eelarve kujundamise põhimõtetest, sh massaegumise mõju kohtutele – KS § 41 lg 2 alusel – Justiitsministeerium, Viljar Peep, Kaidi Lippus

V. Peep: Minister esitas tänavu kolm prioriteeti järgmise aasta eelarve aruteluks. Esiteks haldusala palgafond, et tagada konkurentsivõimet ja kompetentsi ning leida lisapersonali tsiviilnõuete massaegumise ja maksekäsu kiirmenetluse avalduste erakorralise tõusuga toime tulemiseks. Kohtute koormus on kasvanud ning järgmisel aastal koormuse kasv jätkub. Kui välja arvata need, kelle palk kuulub indekseerimisele, siis ei ole kohtuteenistujate palk konkurentsivõimeline. Hetkel puudub teadmine, kui palju tsiviilnõuete massaegumine järgmise aasta aprillist kohtutele lisatööd juurde toob. Lisaks võib olla järgmisel aastal vajalik üle vaadata vanad elatisasjad. Personalikulude kasvu, peale indekseerimise vahendite, ei ole RES-is ette nähtud. Praeguse eelarvestamise eripäraks on see, et kuigi avaliku sektori asutuste baaseelarvet ootab ees mitu seisaku aastat, siis liigub oluliselt rohkem ühekordset raha (taastefond, erinevad projektirahad, struktuurfondid). Teiseks prioriteediks oli õigusnõustamisega seotud projektid, kokku 2,2 miljonit eurot. Kolmandaks justiitskaare digitaliseerimine, kuhu on planeeritud 18,9 miljonit eurot struktuurfondidest. Lisaks soovitakse, et RKAS vähendaks üüri ja plaanis on üüri kokkuhoiu arvelt katta digikulud, kuid lepingu tingimused ei ole hetkel veel selged.

Kohtusüsteemi sees on eelarve koostamisel seni lähtunud suuresti ajaloolisest õigusest ja sellele lisandub konkurents erinevate ametikohapõhiste lisataotluste vahel. Vajalik on loobuda konkurentsimudelitest, kuna see süvendab kohtute vahelist ebavõrdsust. Kohtunikel ja kohtujuristidel on erinevates kohtutes sama palk, aga piirkonniti erinev koormus. Teiste kohtuteenistujate puhul on tekkinud olukord, kus väiksema koormusega kohtutes on võimalik ametnike koondada ja selle arvelt tõsta teistel ametnikel palka. Asutustes, kus on töökoormus suurem, teevad inimesed rohkem tööd väiksema palgaga. Tekkinud on ligikaudu veerandi suurune palga kõikumine, mis ei ole paraku korrelatsioonis töökoormuse erisustega. 2021. a eelarve jaotamisel vaatasime indikaatorina töömahtu kohtutes ja lisaks kohtuasjade arvule võrdlesime sel aastal põhjalikult referentide ja sekretäride töömahtu. Eelarvestamisel liikuda koormuspõhisuse suunas aitab kaasa ka töökoormusmetoodika heaks kiitmine, põhjalik sekretäride ja referentide koormuste võrdlus, kohtute ülene andmekvaliteedijuht, kes tagaks andmekvaliteedi ühtluse ning mõjutaks ühtemoodi koormuse statistikat. Järgmise aasta eelarveprojekti kavandamisel oli võimalik arvestada, et Rahandusministeeriumi annab eelarvesse raha kohtunikuabide ja kohtujuristide palkade indekseerimise tagamiseks. Vaidlust tekitas Tartu Halduskohtu ühe kohtujuristi ja sekretäri palgaraha ümber jagamine. On võetud selge risk ja mindud kohtute eelarve reservist IT-kulude eraldise kallale, millised saavad olema sealt ära võetud raha kompenseerimise võimalused, ei ole veel selged. Otsitakse alles kindlamaid kätteallikaid. Aastaid on eraldanud kohtute IT-kuludeks 490 000 eurot, kuid järgmisel aastal pakutakse IT-kuludeks 268 000 eurot. IT-kulude osas on plaanis RIK-iga sõlmida soorituslepe, et kokku leppida selged eesmärgid, mahud ja mõõdikud raha kasutamiseks. Osa IT-kuludest on plaanis tõsta kohtutele XLaw litsentside eest tasumiseks ja printimiseks, mis peaks kohtutel tekitama soovi printimiskulude kokku hoidmiseks. Järgmise aasta eelarve projekti kohaselt ette nähtud palgafondi kasvu kate tuleb kolmest allikast: 1) üle 200 000 euro on RES-iga eraldatud palkade indekseerimiseks; 2) Tartu Halduskohtu eelarve vähendamine; 3) IT-eraldistest ümber tõstetud raha. Kohtute ametnike palgafond kasvab järgmisel aastal 463 000 eurot.

Kohtute vahel palgafondi jagamisel on arvestatud töömahte ja tugipersonali palga ja koormuse ebavõrdsuse tasandamist. Tegemist on mõistliku kompromissiga, mis kohtu vajadusi arvestab. Kui nõukoda soovib eelarve projekti muuta Tartu Halduskohtu osas, siis tuleb arvestada, et see toob kaasa vajaduse vähendada teiste kohtute eelarvet. Kohtutega on kokkulepe majanduskulude vähendamiseks 1,7%, et võimaldada kohtutes kasutada psühholoogi teenust. Selle projekti raha lisatakse esialgu reservi, kuid sellele vaatamata 2021. a kohtute eelarve reserv väheneb oluliselt, sest tõusevad kohtute personalikulud. Oleme üritanud leida kohtutele lisaraha arendusprojektideks väljapool RES-i. Kõige suuremaks arendusprojektiks on ühised tugiteenused, mida esialgu üritatakse rahastada väljastpoolt kohtute baaseelarvet. Lisaks arendusprojektidele on mure tsiviilnõuete massaegumisega järgmise aasta aprillis ning seetõttu valmistatakse Vabariigi Valitsuse reservist lisa rahastust küsima.

I. Parrest: Millised on need põhimõtted, mida KHN peaks kinnitama? Kas massaegumisega on juba arvestatud või selleks tuleb täiendavalt lisaraha?

V. Peep: Põhimõtted on leitavad päevakorrapunkti memo teisel leheküljel, punktid 1–4 koos alapunktidega. Palgafondis on arvestatud maakohtute ja ringkonnakohtute järgmise aasta koormusega.

K. Lippus: KHN-ile on palve toetada Justiitsministeeriumit Vabariigi Valitsuse reservist raha küsimisel. RES-ist küsisime õigeaegselt raha kohtuasjade arvu suurenemisega toimetulekuks massaegumiste tõttu, taotlus jäi rahuldamata.

Andres Parmas liitub istungiga MS Teamsi vahendusel.

V. Kõve: Massaegumiste eelnõu on ebamõistlikult koostatud ning suurendab teadlikult kohtute töökoormust.

K. Siigur: Täpsustada IKT-kulusid.

K. Lippus: Puudub teadmine, kuidas RIK eelarvestab aastal 2021. Eelnevatel aastatel on 490 000 euro sees olnud ka kohtute infosüsteemi ja digitoimiku arendusmeeskonna palgaraha ning osaliselt printimise kulu ja litsentsid. Algatatud muudatusega muutub ka RIK-i eelarve struktuur, kuna kohtute eelarvest ei kanta enam raha nii palju RIK-i, et oleks võimalik rahastada valdkonna arendusmeeskondi sellest allikast. Teiste valdkondade palgakulud kaetakse juba RIK-i baaseelarvest.

J. Sarv: Miks seadusandlikul tasandil ei võeta kasutusele lihtsamat lahendust nõuete massaegumiste probleemile?

K. Lippus: Esitatud ettepanekuid analüüsi JUM-is ning leiti, et pakutud menetluskord tekitab liigselt probleeme, ka põhiseaduslikul tasandil. Välja on töötatud menetluskord, mis hoiab ära massilise hagiavalduste kohtutesse esitamise. Uue menetluskorra puhul on võlgnikul mõistlik alustuseks pöörduda täituri poole. Kooskõlastusringil esitas Harju Maakohtu kohtunik mõtte, mille kohaselt kohtusse pöördumise riigilõiv seada sõltuvusse täituri poole pöördumisega – kui võlgnik on kohtutäituri juures menetluse läbinud, siis ei pea võlgnik kohtus maksma riigilõivu.

V. Kõve: Tähtaeg on seaduse järgi absoluutselt välja arvatav ning täituri võiks lõpetada ära kõik menetlused, välja arvatud need, mille puhul sissenõudjad on eelnevalt täiturile menetluse jätkamiseks avalduse esitanud. Nõuded on nagunii aegunud. Ei saa aru, mis oleks põhiseaduse vastast.

J. Sarv: Miks ei võiks täituri automaatselt menetlusi ära lõpetada? Probleemide esinemisel vaidlustakse täituri tegevus kohtus.

V. Kõve: Selgitage, kas Tartu Halduskohtu kohtujuristi koht liiguks ka Tartu Maakohtusse.

V. Peep: Kohtute vahel on raha jagatud, võttes arvesse koormust ja ametnike palga ebavõrdsust. Palgaraha on teistel kohtutel suurendatud Tartu Halduskohtu arvelt ja sealse kohtujuristi ametikoha säilitamine tähendaks kõikides kohtutes raha ümberjagamist. Keeruline on raha ümber jagada selliselt, et nii Tartu Maakohtul kui ka Halduskohtul säiliks ühe kohtujuristi palgaraha. Eelduslikult peaks kohtujuristi palga ulatuses liigutama raha Tartu Maakohtust tagasi Tartu Halduskohtusse või võtame kõigi kohtute palgafondi kasvust proportsionaalselt.

V. Kõve: Kas veel on teemasid, lisaks Tartu Halduskohtu ametikoha üleviimisele?

T. Pappel: Tekitab segadust, millise eesmärgi jaoks Tartu Ringkonnakohtule raha eraldati. Meie prioriteediks oli leevendada kriminaalkolleegiumi koormust. Samas kui tulemas on massaegumiste nõuded kohtutesse, ei ole kohtujuhil erilist valikut, kuhu raha suunata ning tuleb suurendada tsiviilkolleegiumi võimekust. Justiitsministeeriumil on kavas on pöörduda Vabariigi Valitsuse poole reservfondist lisaraha eraldamiseks esimese ja teise astme kohtutele massaegumise nõuetega toimetulemiseks. Arusaamatuks jääb, kas võimalik lisaraha annab ka kohtujuhtidele võimaluse muuta seniseid otsuseid juba eraldatud raha kasutamist starbe osas. Justiitsministeerium peaks täpsemalt selgitama rahade jagamise süsteemi.

K. Lippus: Oktoobris toimunud kohtujuhtide nõupäeval arutati eelarve kujundamise põhimõtteid, et need vastaksid kohtujuhtide seisukohale. Selle põhjal on tehtud eelarve pakkumine, mis suurelt osalt jäi samaks. Samuti toimus nõupidamine enne KHN-ile materjalide saatmist, kus oli piisavalt aruteluaega. Eelarve kujundamise põhimõtetest on räägitud põhjalikult.

V. Kõve: Kas eelarve kujundamise põhimõtted tagavad järgmisel aastal kohtute töö? Kas on põhimõttelisi vastuväiteid? Ivo pakub konkreetse täienduse.

I. Pilving: Tundub, et vaatame ainult töökoormusmeetodikat ja koormuspunkte, mitte teisi näitajaid, millele näiteks Tartu Halduskohtu esimees tähelepanu pööras. Üldise KHN-i arvamus avaldus võiks olla järgmine: KHN peab vajalikuks, et Justiitsministeerium vaataks kohtute eelarvetaotlused veelkord üle, arvestades kõiki asjakohaseid töökoormusnäitajaid ja seades prioriteediks põhifunktsioonide jätkusuutliku täitmise. Peaks vaatama tekkinud erilist olukorda, mis tekkis kevadiste kohtade üle viimisega. Uhkeid kõlava nimega arendusprojekte saame teha siis, kui põhitöö on tehtud ja põhitööst jääks raha üle. KHN, nii üldiselt kui Tartu Halduskohtu näitel, soovitaks Justiitsministeeriumil ümber vaadata eelarve kujundamise lähtealused.

V. Peep: Menetluse uuesti avamine ei mõjuta oluliselt tulemust. Esiteks, kui räägime ühise eelarve sees suurematest vajadustest, peaks olema kaheksa kohtu ülene võrdlus. Teiseks Tartu Halduskohus ei ole hädas enda põhifunktsioonide katmisega. Kolmandaks Tartu Halduskohtus võib tulla koormuse kõikumisi, kuid juunikuust on meil meede erakorralise koormusekasvu ümberjagamiseks.

K. Siigur: Kevadel võeti Tartu Halduskohtust kohtuniku kohad ära ja need läksid maakohtute hüvanguks. Alles järgmise aasta sügisel võiks tulla teema juurde tagasi. Õigusemõistmise funktsiooni täitmise seisukohast saaks kohtunikke ja kohtujuriste vaadata ühesuguste õigusemõistjatena võrdsetel alustel, erisus on vaid palgafondi arvestamisel.

V. Saarmets: Toetab Ivo ja Kristjani mõtteid Tartu Halduskohtu osas. Pöörata rohkem tähelepanu KHN-i antud lubadusele, kui kohtuniku kohtade ümberjagamine toimus. Õige oleks, kui konkreetse Tartu Halduskohtu eriküsimuse teemal eelarve juurde teatud klausli lisame. KHN annab vaid seisukoha. Ivo pakutud variant läheb liiga üldiseks. Tegeleda Tartu Halduskohtu küsimusega, kuna varasemalt on neile lubatud, et rohkem kohti ära ei võeta.

J. Sarv: Toetab Kristjanit ja Virgot, kuna muudatus on liiga järsk, isegi kui numbrid seda õigustavad. Hetkel ei toeta Tartu Halduskohtult juristikoha äravõtmist ja leiab, et peaksime hääletama otsusealternatiivi, mis puudutab konkreetset juristikoha äravõtmise taunimist.

K. Siigur: Protokollil juurde võiks lisada kirjalikud materjalid.

V. Kõve: Nõus, liikmed jäävad esitatud kirjalike seisukohtade juurde (vt protokollilisa 1), neid ei korrata istungil üle, kuid on osa arutelust.

V. Lapimaa: KHN võiks toetada Ivo alternatiivset ettepanekut, mis jätaks kohtujuhtidele ja -haldusele paindlikuma reageerimise võimaluse. Ühe lahendusena näeme, et me ei koonda inimesi, kes Tartu Halduskohtus on, vaid kohtujuhid, koostöös Justiitsministeeriumiga, lepivad kokku, et Tartu Halduskohus laenab ajutiselt ja lühiajaliselt välja oma inimese vastavalt kohtujuhtide kokkuleppele.

T. Saar: Halduskohus on üldisesse heaolusse panustanud. Kohtunike kohtade ära võtmise mõjusid näeme menetlusstatistikast. See on avaldanud mõju kohtu jõudlusele ja suurendanud vanade asjade osakaalu.

V. Kõve: Kas Tartu Maakohus jääks täiendavast kohtujuristi kohast ilma?

V. Peep: Kohtute vahel saab jagada üle 460 000 euro ning kui muudame halduskohtu osa, siis muudame seda ka kusagil mujal, kuna jagatav summa ei muutu. Villemi kompromissi võiksime uuesti lauale võtta. Tartu Halduskohtu väiksus on lahendatav asjade ümberjagamise meetmega või vajadusel on võimalik katta ühekordseid makseid reservist.

L. Loide: Täiendav juristi vajadus on lisaks Tartu Maakohtule ka Harju Maakohtus. Kompromisslahendusest kõlab, et kohtujuristil ei ole piisavalt tööd halduskohtus, kui on võimalik teda laenutada teistesse kohtutesse. Sellisel juhul ei ole põhjust inimest ka halduskohtusse tööle jätta. Maakohus saab pakkuda alalist kohta.

I. Pilving: Arutatud kompromissi saab lahendada selliselt, et koht jääb halduskohtusse alles. Ebaloogiline oleks, kui halduskohtu jurist teeks ainult teise kohtu tööd.

V. Kõve: Kiita heaks põhimõtted, kuid koos klausliga, et KHN ei nõustu punktis 3.2 kavandatud Tartu Halduskohtu eelarve vähendamisega kohtujuristi palgaraha võrra.

V. Peep: Lauale pandud valik tähendab raha ümber jagamist.

KHN-i liikmed hääletavad 2021. aasta kohtute eelarve kujundamise põhimõtete heaks kiitmise osas, millele tuleb lisada Tartu Halduskohtu eelarve lisatingimus.

Poolt: 9

Vastu: 2

V. Kõve: Kas KHN-i avaldab toetust Justiitsministeeriumile reservist raha küsimiseks?

T. Pappel: Milliste ametikohtade loomiseks raha taotletakse? Tartu Ringkonnakohus vajaks näiteks massaegumistest tuleneva koormuse kasvuga toimetulekuks täiendavat istungisekretäri.

V. Peep: Kohtu koosseisu kehtestab kohus ise. Kohus valib, milliste ametite ja kolleegiumite vahel raha jagab. Vabariigi Valitsuse taotlus on mõistlik üles ehitada suurema palgafondiga ametkohade ehk kohtujuristide koha peale. Valitsusse ei vii Tartu Ringkonnakohtu ühe sekretäri ametikoha küsimust.

T. Pappel: Kui asju tuleb palju, siis kantselei töökoormus tõuseb ja ei ole teada, kust saaksime vahendid, et kantselei töö oleks jätkusuutlik.

K. Lippus: Ettepanek arutada küsimust näiteks järgmisel KHN-i istungil või kohtujuhtide nõupäeval, kui Vabariigi Valitsuselt on vastus.

KHN toetab Vabariigi Valitsuse reservfondist esimese ja teise astme kohtutele 2021. ja 2022. aastal tsiviilnõuete täitmise massaegumisest tuleneva koormuse kasvuga toimetulekuks lisaraha taotlemist.

Poolt: 11

Vastu: 0

Ütsus: KHN kiidab heaks kohtute 2021. a eelarve kujundamise põhimõtted märkusega, et KHN ei nõustu p-s 3.2 kavandatud Tartu Halduskohtu eelarve vähendamisega kohtujuristi palgaraha võrra. KHN peab vajalikuks Vabariigi Valitsuse poole pöördumist, et VV eraldaks reservfondist lisaraha esimese ja teise astme kohtutele 2021. ja 2022. aastal tsiviilnõuete täitmise massaegumisest tuleneva koormuse kasvuga toimetulekuks.

3. Tartu Maakohtu kohtunik Silvi Maiste teenistusvanuse ülemmäära tõstmise kahe aasta võrra – KS § 41 lõike 1 punkti 5¹ ja § 99¹ lõigete 1–3 alusel – Tartu Maakohtu esimees Liivi Loide

KHN-i liikmed hääletavad kohtunik Silvi Maiste teenistusvanuse ülemmäära tõstmise osas.

Poolt: 11

Vastu: 0

Otsus: KHN annab nõusoleku kohtunik Silvi Maiste teenistusvanuse ülemmäära tõstmiseks kahe aasta võrra.

4. Kohtute töökoormusmetoodika kinnitamine (küsimused ja vastused) – KS § 41 lg 3 p 4 alusel – Justiitsministeerium, Külli Luha

K. Luha: Töökoormusmetoodikat on arendatud alates aastast 2007. Tänapäevaks on leitud erinevates menetlusliikides need faktorid, mis mõjutavad kohtuniku aega asja läbivaatamisel. Kõikides menetlusliikides on arvestuste aluseks viimase viie aasta lahendatud asjade menetlusandmed. Kõige suuremad erimeelsused on olnud tsiviilasjades, et leida võimalikult õiglane tsiviilasjade omavaheline paiknemine. Praeguseks on kõikides kohtutes aktsepteeritud eelmisel aastal loodud tsiviilasjade neljakümnest skaalat. Selle skaala osas ei ole tänapäevaks kohtute vahel erimeelsusi, kuid Harju Maakohus ei ole aktsepteerinud seda, kuidas nimetatud menetlusliigi sisesest skaalast saavad metoodika põhised ajahinnangud.

M. Eerik: Probleem ei ole neljakümneses skaalas, kuna selle järgi saab asju jagada. Eriarvamused teiste kohtutega tsiviilasjade tabeli ülemise otsa osas, mis ei vasta tegelikule tunnetusele. Kõige raskema tsiviilasja peab kohtunik ära lahendama 10,4 tunniga. Probleem on selles, et suuremaid asju ei lahendata ühe, vaid mitme aastaga. Metoodika ei tööta.

I. Kangur: Mida ja kus täpselt testiti, millised olid järeldused? Kas kõiki kohtuid testiti ja kas kõikides kohtutes jagati asju koormuspunktide järgi? Kriminaalasjade koormuspunktid on väga detailselt reguleeritud. Testperioodilt oli ootus teada saada, kas tsiviil- ja kriminaal kohtunike võrdlus on õigustatud. Memo kohaselt ei ole koormuspunkti andmisel vahet, kus asja arutatakse. Tabeli koostamisel on veel küsitavusi. Koormust on vajalik millegi alusel mõõta. Tsiviilkohtunikele 10 tundi raske asja üle vaatamiseks, kus ei ole arvestatud nõudeid ja muid detailseid kriteeriume, ei tundu eluline.

L. Loide: Tuleb eristada koormusskaalat ja ajahinnangut. Metoodikas kirjeldatud tagasiarvestused ei ole tehtud sissetulevate asjade järgi, vaid viie aasta jooksul lahendatud asjade alusel. Saadud tulemus oli kohtute vaheline kompromisskokkulepe ja tundus, et see võiks anda kõige adekvaatsema ajahinnangu. Ajahinnang on oluline vaid siis, kui meil on vajalik hinnata erinevaid menetlusliike. Tsiviilasjade jagamiseks jääb ikkagi kehtima 40-punktiline skaala. Metoodika võiks toimida.

A. Asi: Nõustub Liivi Loide kokkuvõttega. Viru Maakohus ei ole kohtu sees probleeme.

T. Talviste: Nõustub samuti, et metoodika peaks toimima.

I. Parrest: Perspektiivis peab metoodikaga võrdlema kohtute omavahelist koormust ja erinevaid menetlusliike. Oluline on ka ajaskaala, et teada, kui palju tegelikult kulub asjade lahendamiseks. Eelduslikult ühe kohtu sees punktiskaala toimib.

K. Luha: Erinevate kohtute tsiviilkohtunikud andsid hinnangu asjade omavahelisele paiknemisele, mille tulemusena leppisid maakohtute esimehed eelmisel aastal kokku neljakümneses skaalas 1 kuni 40 punkti. Skaala punktid ei võrdu tundidega, st 40 punkti ei võrdu 40 tundi. Koormuspunktide leidmiseks vaadati 2015–2019 aastate lahendatud asjade andmeid, ca 150 000 tsiviilasja. Enamus asju (95–99%) on lahendatud ühe aasta jooksul. Kohtuid ei eristatud, kuna igal kohtul on enda eripärad. Ajaskaala puhul on tegemist kohtuasja lahendamise keskmise arvestusliku ajaga, mille järgi saab hinnata kohtuniku tööaega, kuid see ei tähenda, et kohtunik peab kohtuasja ära lahendama ette nähtud tundidega. Näiteks asjaõiguseasjade lahendamise arvestuslik keskmine on 10,4 tundi, mis aga ei tähenda, et kohtunik peaks iga asjaõiguse asja lahendama selle aja jooksul. Kindlasti kulub osade asjade lahendamiseks rohkem aega, kuid teiste jaoks jällegi vähem ehk tsiviilasjades toimib nn kompensatsioonimehhanism. Kriminaalasjade lahendamisel ei toimi kompensatsioonimehhanism, kuna

kohtusse saabuvad mahukad üldmenetlusasjad, mis lahendatakse sisuliselt. Seetõttu on kriminaalasi skaala väga detailne, et oleks võimalik asju õiglaselt jagada. Kindlasti meetoodika kinnistub ja muutub täpsemaks, kui selle alusel asju jagada ja pidevalt koormusi võrrelda. Vähemalt kord kolme aasta jooksul peaks KHN saama ülevaate, kuidas kohtutes meetoodika toimib. Kohtu esimeestega vaadatakse meetoodika üle iga-aastaselt.

K. Lippus: Kohtute vahelise koormuse testperioodil oleme testinud ja võrrelnud sissetulevaid asju ja koormuspunkte. Meetoodika täiustamisel muutuvad ka võrdlusandmed täpsemaks. Meetoodikat on põhjalikult tutvustatud ka rahvusvaheliselt CEPEJ-i töörühmas. Töörühma liikmed mõistsid meie meetoodika põhialuseid ja valemid ning andsid soovitusi meetoodika edasi arendamiseks. Meetoodika on kirjeldatud viisil, et igaüks, kes süveneb, on suuteline seda mõistma.

J. Sarv: Miks on süüdistatavate arv menetluses selliselt grupeeritud? Miks ei võiks iga süüdistatava puhul lisanduda mingi protsent?

K. Luha: Süüdistatavate grupeerimine tuleneb meetoodika algsest versioonist, mille paikapidavust on kontrollitud ankeetide täitmisega umbes 1,5 aasta jooksul. Algne jaotus oli 1 süüdistatav, 2–5 süüdistatavat ja üle 5 süüdistatava. Seega saab öelda, et tegemist on eksperthinnangu tulemusega.

J. Sarv: Selline jaotus ei tundu veenev, et kuue süüdistatavaga kohtuasi on kaks korda mahukam, kui viie süüdistatavaga kohtuasi.

K. Luha: Üldmenetlusasjades on tänaseks süüdistatavate skaalat pikendatud, kuid igale süüdistatavale oma koefitsiendi määramisega võib muutuda skaala liiga suureks. Probleem tekiks kindlasti võrdse töökoormuse tagamisel praeguste nn jagamisringide puhul. Kui asjade jagamise süsteem kohtute infosüsteemis muutub täisautomaatseks, siis pole välistatud, et ka kriminaalasi meetoodika muutub veelgi detailsemaks.

J. Sarv: Sageli võib üldmenetlusest kokkuleppemenetlusele üle minna ka keset tõendite uurimist ja väga erinevates menetlusetappides. Samuti võib juhtuda, et kokkuleppele minnakse vaid ühe või kahe süüdistatavaga, aga teistega mitte.

K. Luha: Tõendite uurimise käigus kokkuleppemenetlusele üle minemisel on kohtunikud hinnanud, et see töömaht võrdub üldmenetluses samalaadse asja lahendamise töömahule. Kui kokkuleppemenetlusele minnakse enne tõendite uurimist, siis on üldmenetlusasja töömaht sama, mis samade kriteeriumitega kokkuleppemenetlusasja töömaht. Kõikide kriminaalasi meetoodika muutuvad vastavalt sellele, kui mitu süüdistatavat või süüdistuspunkti on kriminaalasi.

V. Kõve: Enne 2021. a septembri KHN-i peab olema kriitika välja toodud ning KHN-i istungile peab eelnema kirjalik menetlus, kus tuuakse välja kriitika ja ka punktide muutused.

I. Pilving: Toetan ettepanekut meetoodika kinnitada. Ei ole võimalik, et saame meetoodika, mis ei tekitaks enam vaidlusi. Tuleb vaadata ka päriselu ning liiga suuri ootusi ei tohi ühele meetoodikale panna.

KHN-i liikmed hääletavad kohtute töökoormusmeetoodika kinnitamise osas.

Poolt: 11

Vastu: 0

Otsus: KHN kiidab heaks kohtute töökoormusmeetoodika ja selle rakendamise kõikides maa- ja halduskohtutes. Töörühm annab tagasiside rakendamise tulemustest 2021. a septembrikuu KHN-i istungil.

V. Kõve teeb ettepaneku lõunapausi lühendada ning pärast pausi arutada päevakorrapunkti nr 5 ja seejärel päevakorrapunkti nr 7. KHN-i liikmed nõustuvad päevakorra muudatusega.

Lõuna 12.43–13.15

*Raivo Aeg liitub istungiga MS Teamsi vahendusel.
Saabub Kai Härmand.*

5. KHN-i kodukorra muutmine – KS § 41 lg 3 p 4 alusel – Justiitsministeerium, Kaidi Lippus

K. Lippus: Tuleb otsustada, kas jääda senise hääletamise korra juurde, mille kohaselt hääletamisel tuleb osaleda ja hääletamisel tuleb olla poolt või vastu. Mõningatel juhtudel on KHN-i hääleõiguslik liige soovinud jääda erapooletuks. Alternatiiv A täiendab erapooletuks jäämise tagajärgi. Alternatiiv B toob kodukorda sisse sõnaselge võimaluse jääda erapooletuks.

J. Sarv: Seadusest ei tulene erapooletuks jäämise keeldu. Erapooletuks jäämise tagajärjeks saaks olla ainult moraalne surve, muud sanktsiooni ei ole ette nähtud. Erapooletuks jäänud isikut ei tohiks kvoorumist välja arvata. Teatud juhtudel võib omada suurt mõju kvoorumile. Pigem toetab alternatiivi B.

V. Saarmets: Ebaloogiline oleks, et inimene viib ise kohal, kuid erapooletuks jäämisel hääletab tema asemel asendusliige. Asendusliige peaks hääletama siis, kui põhiliiget ei ole kohal. Toetab pigem B varianti.

K. Siigur: Kvoorumi kokku kukkumist KHN-i puhul praktilises elus ei pea tõenäoliseks, kuna traditsiooniliselt asendusliikmed osalevad istungitel. Erapooletuks jäämine ei meeldi. KHN-i on liige valitud, et osaleda kogu kohtusüsteemi puudutavate otsuste tegemisel ning kui ei suuda seisukohta kujundada, siis ei peaks inimene KHN-is olema. Pooldab alternatiivi A.

T. Saar: Pooldab esimest varianti.

I. Parrest: Toetab alternatiivi B.

J. Karilaid: Riigikogus on ka erapooletuks jäämise nupp, mida kasutatakse üliharva. Pooldab B varianti.

A. Poolamets: Toetab varianti B.

I. Pilving: Toetab Juhan Sarve.

J. Tehver: Erapooletuks jäämise keeld ei ole erandlik. Hetkel ei toeta A varianti, kuna kvoorumi vangerdus on ebaloogiline.

A. Parmas: Suurt vahet ei ole, kas jääda erapooletuks või mitte hääletada. Variant B tundub parem.

M. Agarmaa: Pigem B variant.

T. Pappel: Mis juhtub, kui asendusliige või kohtunikust täisliige osutub valituks teise kohtuastmesse ja kuidas see mõjutab tema hääleõigust või sõnaõigust?

K. Leichter-Tammisto: Asendusliige tuleb samast kohtuastmest. Praktika on olemas.

KHN-i liikmed hääletavad uue kodukorra projektis § 8 alternatiiv A kasutuselevõtmise osas, mille järgi ei ole KHN-i liikmel võimalik jääda hääletamisel erapooletuks.

Poolt: 2

Vastu hääletamist ei toimunud.

KHN-i liikmed hääletavad uue kodukorra projektis § 8 alternatiiv B kasutuselevõtmise osas, mille järgi on KHN-i liikmel võimalik jääda ka erapooletuks.

Poolt: 9

Vastu hääletamist ei toimunud.

V. Kõve: Otsus jõustub koheselt.

KHN-i liikmed hääletavad uue kohtute haldamise nõukoja kodukorra redaktsiooni kinnitamise osas, milles on sätestatud § 8 alternatiiviga B.

Poolt: 11

Vastu: 0

Otsus: KHN kinnitab kodukorra uue tervikteksti.

7. Viru Maakohtu esimehe nimetamiseks nõusoleku andmine – KS § 41 lg 1 p 5 alusel – Justiitsministeerium, Raivo Aeg, esimehe kandidaadi sõnavõtt

R. Aeg: Kai Härmandi kandidatuur esitati Viru Maakohtu üldkogule seisukoha võtmiseks. Üldkogul toetas Kai Härmandi saamist kohtu esimeheks 10, vastu oli 9 ja erapooletuks jäi 3 kohtunikku. Seadusest tulenevalt KHN peab andma nõusoleku kohtu esimehe nimetamiseks. Tänapäev Viru Maakohtu esimees Astrid Asi asub alates 1.01.2021 juhtima Harju Maakohut ning vajalik on leida Viru Maakohtule uus juht.

K. Härmand: Tuleb hinnata, kuhu areneb piirkond kolme, viie või seitsme aasta pärast ja kuidas kohus ühiskonna arenguga toime tuleb – mida kohus vajab, et olla oma ülesannete täitmisel hea. Keeruline on mõelda muutustele, kui seni kõik enam-vähem toimib, lihtsam on jätkata vanaviisi. Ühiskonna arenemisel on ka kohtus vajalik kogu aeg mõelda muutustele. Viimasel ajal on riik, kohalikud omavalitsused ja erasektor palju panustanud Virumaa kiiresse arengusse. Tegemist on piirkonnaga, kus on teravad sotsiaalsed probleemid: keskmisest kõrgem töötus, keskmisest suurem kuritegevus, elanikkond vananeb kiiremini kui mujal Eestis. Tuleb mõelda, millised õigusemõistmise muudatusi toob kaasa nende sotsiaalsete probleemide eskaleerumine. Kohus peab valmistuma nende muudatustega toime tulemiseks, et õigusemõistmise kvaliteet ei kahaneks. Vajalik on kohtunikke koolitada. Õigusemõistmise kättesaadavus ja kvaliteet peab olema ühesugune üle Eesti, mis tagab kohtute usaldusväärsuse ja aitab kaasa kohtute töökoormuse ühtlustamisele. Veel enam tuleb rõhku panna kohtunike spetsialiseerumisele. Kohus ja ka kohtunikud peaksid olema ühiskonnas nähtavad ja rääkima kaasa piirkonna arengus: meedias ja konverentsidel nähtavad, oskavad sõna võtta koolitustel ja käia koolitundides rääkimas. Kohus ja kohtunikud peavad suhtlema ka erinevate sotsiaalpartneritega (Sotsiaalkindlustusamet, lastekaitse, politsei). Kohtunik ei saa teha kohtuniku tööd, kui ta peab kohtuistungil tegema sotsiaaltöötaja tööd. Mul on olemas pikaajaline kogemus kohtus ja olen teinud kohtus peaaegu kõiki töid. Lisaks on ka kohtust väljas pikaajaline kogemus, nii juhina kui akadeemilises sfääris. Oma loomult olen rahulik muutuste juhtija, mulle meeldib muutusi käima tõmmata. Mul on võimekus tuua kokku erinevad osapooled. Viru Maakohtu praeguses arengufaasis olen kõige sobivam juht, tänu oma varasemale juhi, kohtuniku ja õppejõu kogemusele. Kohtusüsteemist olen olnud eemal kaheksa aastat.

V. Kõve: Milline oleks reaalne töökorraldus?

K. Härmand: Plaanis on töötada füüsiliselt Virumaal. Olen arvestanud, et viibiksin minimaalselt kolm päeva Virumaal kohal, kui mitte terve tööpäev.

V. Kõve: Kas ei hirmuta, et karistusõigusliku poole korraldamine tuleks ka ette võtta?

K. Härmand: Olen olnud tsiviilkohtunik, kuid ministeeriumi töö puhul tegelenud ka laiemas mõttes kriminaalpoliitika ja avaliku õiguse küsimustega. Olen kursis õiguslike probleemidega, menetlusõigusliku arenguga, kriminaalpoliitika üldise suundumusega.

V. Kõve: Kui oluline on Sinu karjääris saada Viru Maakohtu esimeheks?

K. Härmand: Esimene valik.

K. Siigur: Mis võiksid olla põhilised meetmed, mille abil motiveerida Viru Maakohtu kohtunikke paremini spetsialiseeruma?

K. Härmand: Motivatsiooni välja selgitamise esimeseks etapiks on inimestega rääkimine. Inimesi motiveerivad erinevad asjad – teemavedajaks olemine, heaks spetsialistiks olemine. Kohtu esimeestel on motivatsiooni tekitamiseks ühesugused võimalused. Virumaal on inimesi, keda konkreetsed teemad kõnetavad ja nende jaoks on oluline, et nad saaksid ka meedias ja konverentsidel ennast väljendada, käia koolitustel ning olla partneriks sotsiaalpartneritele ja ka Riigikohtu koolitusosakonnale.

K. Siigur: Seadus nõuab, et kohtunikud spetsialiseeruks alaealistega seotud kohtuasjadele. Oletame, et Viru Maakohtu üldkogul ei ole mitte keegi huvitatud spetsialiseerumisest. Mida taolises olukorras teha?

K. Härmand: Seadusandja mõte on tagada, et menetlusi viiksid neis asjus läbi inimesed, kellel on teatud teadmised alaealistega käitumiseks ja lapsesõbralikust menetlusest. Kõik kohtunikud võivadki spetsialiseeruda alaealistele ning kohtunikele tuleb anda tööriistapakett. Spetsialiseerumine tähendab spetsiifiliste teadmiste olemasolu ja selleks ei pea välja valima üht, kaht või viit inimest.

A. Poolamets: Kuidas kommenteerida olukordasid, kus kohtunikud peavad lahendama sõna-sõna vastu olukordi?

K. Härmand: Tõendite hindamine on üks kõige keerulisemaid tegevusi kohtumenetluses. Tõendeid tuleb alati hinnata kogumis. Ühes kohtuasjas ei ole kunagi ainult kahte tõendit. Kriminaal-, tsiviil- ja halduskohtumenetlustes on tõendamise küsimus erinevalt lahendatud. Tsiviil- ja haldusmenetluses peab tõendite kogumist nähtuma, et asjade käik oleks eluliselt usutav. Kriminaalmenetluses on usutavuse määr hoopis kõrgem. Tõendamine ja tõendite hindamine on keeruline protsess, aga selleks ongi kohtunikud õppinud.

K. Siigur: Kuidas käituda esimehena, kui erinevatest allikatest jõuab infot, et kohtunik ei ole pädev, vaid on rumal?

K. Härmand: Inimeste rumalus on subjektiivne hinnang. Esimehena on võimalik inimesega vestelda, suunata sihitud koolitustele ning viimase variandina on võimalik kasutada distsiplinaarhoobasid. Inimesega on kindlasti vajalik tegeleda, kuid mitte suvaliste kuulujuttude alusel.

Lahkub Kai Härmand.

Kohtu esimehed, direktorid ja külalised lahkuvad istungilt. Istungile jäävad vaid KHN-i liikmed, Kaidi Lippus, Raivo Aeg ning toimub arutelu.

KHN-i liikmed hääletavad Kai Härmandi Viru Maakohtu esimeheks nimetamise üle.

Poolt: 5

Vastu: 6

Istungile naasid esimehed, direktorid ja külalised.

Otsus: KHN ei anna nõusolekut Kai Härmandi nimetamiseks Viru Maakohtu esimeheks.

Lahkub Raivo Aeg.

Helen Kranich liitub istungiga MS Teamsi vahendusel.

6. II kohtuarenduse VTK tagasiside ja eelnõu valikud – KS § 41 lg 3 p 4 alusel –
Justiitsministeerium, Viljar Peep, Lagle Zobel

Lahkub Jaanus Karilaid. Liivi Loide, Rubo Kikerpill, Astrid Asi, Hans Moks, Tiina Ereb, Tiina Pappel, Villem Lapimaa liituvad istungiga MS Teamsi vahendusel.

V. Peep: Liigume eelnõu kirjutamise etappi. Kohtunikuabide ja eestkoste järelevalve osakonna suhtes ei esitatud vastuväiteid. Koormuse ühtlustamiseks on kavas hakata teatud liiki kohtuasju jagama üleriigiliselt ning teatud eeluurimisasju jagada kohtute vahel. Lisaks luua juurde erialluvusi, kaotada ära

Harju Maakohtu senised eriallused ning osade Harju maakonna valdade alluvus jagada Pärnu ja Viru Maakohtu vahel.

T. Saar: Üleriigilisel jagamisel ei ole arvestatud kohtute tegelikku koormust.

V. Peep: Jagamisel tuleb arvestada kohtu tegelikku koormust, et selle järgi suunata. Harju Maakohtu erialluse juurde tuleme tagasi, kui on parem statistika. Valdavalt toetati mõtet luua nii kohtute vahelisi ekspertvõrgustikke, kui ka kohtute siseseid osakondi. Teemat edasi arendades leidsime, et juhtumuslikud küsimused vajavad läbiarutamist. Kohtute sisse üksuste loomisega tekivad üksuse juhi ja täiendava tugipersonali kulu. Osakonna moodustamine võiks olla kohtu esimehe pädevuses. Osakonna minimaalne suurus peaks tulenema seadusest. Võrgustik moodustatakse ja võrgustiku juht määratakse ministri käskkirjaga KHN-i nõusolekul. VTK tagasiside tulemusel on arutatud ka kohtute juhtimise süsteemi paindlikumaks muutmist.

K. Siigur: Toetab juhtimismudeli paindlikumaks muutmist. Osakonnajuhatajatele jt juhtidele lisatasu määramisele lisaks võiks kaaluda ka kohtuniku töömahu vähendamist. Töökoormuse vähendamine võiks olla isegi suuremaks motivaatoriks neile, kes on rohkem huvitatud juhtimisest.

J. Sarv: Ettepanek oleks kaotada kohtumaja juhi ametikoht ära ning jätta alles aseesimehed, kelle ülesanne võib olla ka kohtumaja juhtimine. Hetkel ei ole seaduses kindlaks määratud aseesimehe pädevust. Seaduses tuleks kohtu aseesimehe roll rohkem lahti kirjutada.

I. Parrest: Toetab Juhan Sarve mõtet. Aseesimehe funktsioonid tuleb rohkem lahti kirjutada.

K. Siigur: Lahti kirjutada, mida kohtu esimees võiks aseesimeestele delegeerida.

A. Asi: Toetab Juhan Sarve mõtet.

V. Peep: Kavas on taastada kohtunike töövõimetushüvitis. Ainult Sotsiaalministeerium ei toetanud mõtet ning leidis, et olemasolev süsteem toimib eesmärgipäraselt. Kohtute seaduses on kohtuniku ametist vabastamise aluseks säte, kuid puudub säte, kuidas tervislik seisund kindlaks teha. Töövõimetushüvitise taastamise eelduseks peaks olema võime hinnata kohtuniku tervislikku seisundit, kuid seisundi hindamine ei muutu ametist vabastamise aluseks.

J. Sarv: PSJKS sätestab korra teatud ametiisikute tunnistamiseks kehtvalt võimetuks oma ülesandeid täitma. Tundub loogiline allutada ka kohtunikud sellele korrale. Arvestades, et juhtumeid on vähe, ei näe ka Riigikohtule suurt lisakoormust. Sellega langeksid ära hirm, et kohtunikke hakatakse ebakohaselt survestama ja mingite otsuste eest karistama. Mehhanism kohtuniku terviseseisundi tõttu ametist vabastamiseks on vajalik.

V. Peep: Kohtunike tagasisidestamine leidis eelmisel KHN-i istungil toetust, kuid avalikul kooskõlastamise ringil nii selget toetust enam ei olnud. Harju Maakohus ja Eesti Kohtunike Ühing olid ideele vastu ning leidsid, et puuduvad objektiivsed standardid kohtunike edutamiseks ja kohtulahendite hindamiseks. Eestis ei soovi formaliseerida kohtunike edutamist ning kohtu väliselt mõjutada kohtulahendite kvaliteedi hindamist. Plaan on luua pehme mudel, millega vajadusel saaks ringkonnakohtu kolleegium anda kohtunikule üldistavat tagasisidet, et tõsta kohtumenetluse kvaliteeti ja suunata kohtunik vajadusel koolitustele.

K. Siigur: Toetab ideed. See on lahendus, mille tulemusena tekib kohtunike sisulisele tegevusele kontroll. Annab võimaluse enne distsiplinaarmenetlust suunata kolleeg oma teadmisi täiendama. Ei poolda suuri formaliseeritud menetlusi ja halduskoormuse kasvu.

V. Kõve: Kas selline tagasisidestamine peaks olema seaduses sätestatud?

V. Peep: Seaduses sätestada, kes saaks algatada tagasisidestamist.

J. Sarv: Toetab ettepanekut. Praktikast on konkreetne näide, kus ringkonnakohtus vesteldi ühe maakohtu kohtunikuga ja kohtuniku tulemused paranesid pärast vestlust. Samas on teine kogemus, kui kohtunik ei vastanud isegi tema suhtes järelevalvemenetlust alustanud ringkonnakohtu esimehe telefonikõnedele. Selliste kohtunike jaoks on vajalik selline mehhanism.

Meelis Eerik liitub istungiga MS Teamsi vahendusel.

I. Parrest: Pigem näeb, et pehmed meetmed võiksid olla. Rangeid tagajärgi ette ei näeks. Kohtunike enda otsustada, kas soovitusi järgitakse ja tegevusi korrigeeritakse.

V. Peep: Kavas on luua kohtusüsteemi siseselt kohtujuristide arendamise programm, mille tulemusel väikesel grupil kohtujuristidel oleks võimalik konkursiga roteeruda teistesse kohtutesse. Kohus peab leidma ise võimaluse korraldada roteerumise perioodiks asendamine. Tartu Ringkonnakohtu juhtimisel kohtujuristkonna arendamist ei dubleeri ega tööta sellele vastu, vaid toetame seadusandlusega.

K. Siigur: Kas avaliku teenistuse regulatsiooni muutmise ideega, et kõik esimese ja teise astme ametnikke hõlpsamini ühest asutusest teise üle viia, liigutakse edasi?

V. Peep: Mõte oli ka kirjas VTK-s ja sellele ei esitatud vastuväiteid.

L. Zobel: Ideed ei ole maha kantud.

V. Saarmets: Kuna kohtujuristide arendamise projekti eesmärgiks on nende ettevalmistamine kohtunikuametiks, siis uurin, kas kohtunike eksamikomisjon toetab ideed ning kas roteerumiskogemusest oleks konkursil kasu?

V. Peep: Eksamikomisjon ei ole seda arutanud. Sellise roteerumise programmis osalejale annaks kohtunikuks kandideerimine eelduslikult eelise, kuid ei oleks kandideerimise eeltingimus.

T. Pappel: Kohtujuristid on pakkunud välja, et roteerumise taotluste esitamine toimuks riigitöötaja iseteenindusportaali kaudu. VTK kohaselt ringkonnakohtud hakkaksid kohtujuriste programmi välja valima ja kehtestaksid valikukriteeriumid. Kohtujuristide institutsiooni töögrupp ei ole seda arutanud. Pigem tundub taoline programm paljude kohtujuristide võimalusi piirav, kui ainult teatud kriteeriumite alusel valitakse kohtujuristid. Kui Tartu Maakohtust sooviks kohtujurist roteeruda ringkonnakohtusse või vastupidi, siis ei peaks selleks spetsiaalselt konkurssi välja kuulutama. Roteerumine peaks toimima lihtsamalt ja efektiivsemalt ja ei peaks olema valitud inimeste võimalus.

V. Peep: Kohtujuristid on ATS-i mõttes ametnikud ja ATS-i kohaselt on võimalik asutuste vahel inimestel roteeruda ning selleks ei ole vajalik eraldi sätteid luua. Kavas on luua alus süvendatud ettevalmistuskavaks ning selleks peab keegi kinnitama stažeerimisprogrammi. Lisaks tähendaks see väikesele grupile kohtujuristidele võimalust tegeleda protsessi juhtimisega ja muude kohtuniku oskuste omandamisega. Väljaõppel olev kohtujurist võiks kohtuniku käe all juhatada ka kohtuistungit. Seega ühel juhul on tegemist ATS-i alusel väljaõppega teises asutuses ning teisel juhul on tegemist spetsiifilise ettevalmistuskavaga.

A. Parmas: Pooldab, et kohtujuriste plaanitakse roteerumise teel arendada. Tehnilised küsimused vajavad veel lahendamist. Võimalusel kaaluda, et kohtujuristid töötaksid konkreetse asjaga, mitte konkreetse kohtunikuga. Paraku kohtujuristid ei oska vastata küsimustele, mis väljuvad nende igapäevasest töövaldkonnast. Roteerumisprogramm on kasulik ning üldise taseme tõstmiseks on vajalik inimesi sundida veidi laiemalt mõtlema.

Otsus: KHN võtab informatsiooni teadmiseks.

8. Kohtumenetluse avalikustamise VTK tagasiside ja eelnõu valikud – KS § 41 lg 3 p 4 alusel –
Justiitsministeerium, Viljar Peep, Marilin Reintamm

M. Reintamm: Jõustumata kohtulahendi veebis avalikustamine ei leidnud selget toetust VTK-le esitatud tagasisides. Ka Justiitsministeeriumi siseselt tekitas jõustumata lahendite avalikustamine diskussioone. Kõigepealt tuleb Justiitsministeeriumil ja RIK-il tagada kohtulahendite täisautomaatne isikuandmetest anonüümimine ja edasi analüüsida võimalikke lahendusi jõustumata kohtulahendite kättesaadavaks tegemisel. Toetust leidsid ettepanekud kriminaal- ja tsiviilkohtumenetluses avalikustamisele kuuluvate kohtumääruste ringi täpsustamiseks. Samuti toetati ettepanekut avalikustada tsiviil- ja

halduskohtumenetluses kohtulahendid ilma füüsiliste isikute isikuandmeteta ning kriminaalkohtumenetluses eemaldada õigeksmõistetud nimi kohtulahendist ja võimalust isik taotlusel tema nimi alles jätta. Tsiviilkohtu- ja halduskohtumenetluses tuleb menetlusosalistele anda võimalus nõuda isikuandmete avalikustamist. Kinnise menetluse korral toetati, et tsiviil- ja halduskohtumenetluse seadus ei reguleeriks eraldi menetlusvälise isiku toimikuga tutvumist kinnises menetluses. Prokuratuur juhtis tähelepanu asjaolule, et ka kriminaalmenetlus näeb ette kinnise menetluse ja tegi ettepaneku, et menetlusväline isik ei saa ka jõustunud lahendi järel tutvuda kinnises menetluses arutatud asja toimikuga. Kriminaaltoimikuga ja digitaalse toimikuga tutvumise võimaldamist toetati koos omapoolsete ettepanekutega. Digitaalse toimikuga tutvumise korda reguleerib justiitsministri määrus, seega eelnõus seda enam ei kajastata. Kohtumenetluse avalik veebiülekanne oleks lubatud vaid kohtu loal. Tagasisides rõhutati, et eelkõige on vajalik tagada tehniliste lahenduste turvalisus. Prokuratuur toetab ettepanekut lubada istungeid virtuaalselt jälgida vaid sellisel kujul nagu see toimus eriolukorra ajal – ekraani vahendusel, kuid kohtuhoonetes, kohtuametnike kontrolli all. Võimalikud lahendused istungite veebis ülekandmiseks vajavad põhjalikku analüüsi. Edasi on kavas liikuda järgmiste teemadega: kohtumääruste avalikustamine nii tsiviilis kui kriminaalis, korrastada isikuandmete avalikustamist jõustunud lahendites, kohtutoimikuga tutvumine, juurdepääspiirangu kehtivus kinnises kohtumenetluses ja kriminaalkohtumenetluses istungil avalikuks saanud teabe avalikustamine. Jõustumata lahendite avalikustamise ja istungite virtuaalse ülekandmise teemad tuleb veel põhjalikult läbi analüüsida, enne kui eelnõu juurde minna.

V. Kõve: Milline on ajakava?

M. Reintamm: Maikuuks võiks eelnõu kooskõlastusringile saatmiseks valmis olla.

I. Pilving: EIK art 6 alusel peaks lahend olema avalikult istungil ette loetud või avalikult kättesaadav. Tuleks teostada põhiseaduslik analüüs. Võimalik, et meil ei ole palju mänguruumi. Mida avalikum on kohtumenetlus, seda vähem on müüte ja vandenõusid. Pigem tuleks lahendid avalikustada, aga ilma isikuandmeteta. Üldine avalikustamise eesmärk – võimalik teada, mis põhimõtete alusel kohus otsustab ja advokaadid leiaks üles lahendid, kus kohtupraktika on vastuolulisem ja paluda Riigikohtu seisukohta.

I. Parrest: Anonüümimise poolt. Kui palju on võimalik automatiseeritust kasutada?

M. Reintamm: Eelduslikult teeme järgmisel aastal analüüsi ja ülejäämisel aastal valmiks automaatne anonüümimine. Võimalik kasutada juba praegu olemasolevat tarkvara, mis tuvastab hetkel kriminaalmenetluses süüdimõistetute nimesid. Jõustunud lahendite puhul on automaatset puhastamise lahendust igal juhul vaja. Eelduslikult töökoormus menetlusgrupis ei kasva, kuna sekretär märgiks kohtute infosüsteemi ühe linnukese lahendi puhastamiseks ja teise linnukese lahendi avalikustamiseks. Lahendite automaatse puhastamise nimel tegutsetakse.

V. Kõve: Põhiseaduse kohaselt kohtulahendid kuulutatakse avalikult. Anonümiseeritud kujul lahendite üles panemine ei täida seda eesmärki. Kas on vastuvõtmatu, et puhastamata lahendid avalikustada? Oluline, et jõustumata lahenditest ei tekiks andmebaase. Ainult teatud põhjustel varjata isikuandmeid. Kaasused A nõuab B-lt 1000 eurot ei ole kohtulahend.

I. Pilving: EIK kohtulahendid ei ole anonüümimise vastu. Kohtulahendid peaksid olema kättesaadavad, aga pigem isikuandmetega ei tohiks avalikustada. Kohtusse ei julgeta enam pöörduda, kui alati avalikustatakse isikuandmed.

V. Kõve: Teemat saab täiskogul arutada.

I. Pilving: Analüüsida, mis raamistik tuleneb põhiseadusest ning inimõiguste konventsioonist.

K. Siigur: Analüüsida, kui palju tingimata peab anonüümima ja milline on mänguruum. Mida teevad teised riigid?

J. Sarv: Toimikute tutvustamine nõuab palju ressursi. Tuleks hinnata, kas kogu kohtulahendite ja materjalide avalikustamine on õigusemõistmise funktsioon, äkki on tegemist pigem haldusfunktsiooniga ja selleks luua eraldi üksus näiteks Justiitsministeeriumi juures.

V. Kõve: Kohus ise kontrollib enda toimikuid. Mõte oli, et kes asja lahendab, teab kõige paremini. Ei ole ratsionaalne, et mitu kohtuastet ja kohut tegeleb toimiku avalikustamisega.

V. Saarmets: Ressurss tuleks ikkagi kohtusüsteemi seest leida. Koondada ühte spetsialiseeritud üksusesse, kus otsustajaks on ikkagi kohtunik või kohtujurist.

Otsus: KHN võtab informatsiooni teadmiseks.

V. Kõve teeb ettepaneku arutada järgmisena päevakorrapunkti nr 10 ja seejärel päevakorrapunkti nr 9. KHN-i liikmed nõustuvad päevakorra muudatusega.

7. Riigivastutuse seaduse muudatused – KS § 41 lg 3 p 4 alusel – Justiitsministeerium, Helen Kranich

H. Kranich: Riigivastutuse seaduse üle vaatamine tuleneb koalitsioonilepingust. Lähiajal on plaanis teema viia ka valitsuskabinetti ning seejärel minister otsustab, kas koostada VTK või koheselt eelnõu. Vajalik on leida lahendus nendele juhtumitele, mille puhul põhiseaduse mõte on inimesele riigi poolt tekitatud kahju hüvitada. Põhiseaduse § 25 on otse kohaldatav ja kaitse kohtusüsteemis on seni saavutatud ja saavutatakse ka siis, kui seadusandja ei ole lahendust ette näidanud. Esimese teemana on laual kohtu loa alusel vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamine. Selle teema puhul pöördus Justiitsministeeriumi poole ka õiguskantsler, kes leidis, et riigivastutuse süsteemis on lünk ja seetõttu ei ole kaitse inimestele piisav. Tegemist on eelkõige inimese paigutamisel psühhiaatriaiglasse, kinnipidamiskeskusesse, lapse tahtvastaselt õppeasutusse paigutamine jm. Sisuliselt kohus annab nendes asjades vaid aktsepti. Kui kõrgema astme kohus tühistab esimese astme kohtu antud loa, oli vabaduse võtmine alusetu, mis tuleks riigi poolt heastada. Lünga täitmiseks pakume lahenduseks seaduse täiendamist, et sellistel juhtudel oleks vastustajaks asutus, kes viib taotluse kohtusse, mille alusel kohus on vabaduse võtnud. Teise teema puhul, kuidas riik reageerib kohtu ebamõistlikule menetlusajale või kui kohus on rikkunud mõnda menetlusprotsessi nõuet ning sellega on inimesele tekkinud kahju, vaidleme me ka Justiitsministeeriumis. Menetlusprotsessi puhul võimalik on nimetada RVastS-is rikkumised või sätestada avaralt menetlusprotsessi rikkumisena ja jälgida kohtupraktika kujunemist. Vajalik on piiritleda ebamõistlik menetlusaeg ning menetluse venides peab menetlusosaline ise olema koheselt aktiivne ja pöörduma kohtu poole, näiteks menetluse kiirendamise taotlusega. Mõte on lisada seadusesse aeg, mille jooksul on üldjuhul menetlusaeg mõistlik, nt kolm aastat (põhjendatud erisisu arvestades). Menetlusnormi rikkumisega tekkinud kahju osas oleme pakkunud välja lahenduse, et kohtule etteheidetav rikkumine peab olema vähemalt raske hooletuse tulemusel. Raske hooletuse peab tuvastama järgmine kohtuaste ning inimesel peab olema tekkinud reaalne kahju ja see kahju on oluline. Ootame kohtusüsteemi mõtteid, kuidas leida tasakaal ja millega ei anna menetlusosalistele lisavõimalust menetlust survestada ja pikendada. Kolmanda teemana korraastaksime mittevaralise kahju hüvitamise RVastS §-is 9 ning viime selle kooskõlla EIK lahendite ja meie enda kohtu praktikaga. Mittevaralise kahju tekkimine põhjuslikus seoses riigi tegevuse või tegevusetusega ning ametniku süü ei peaks olema määrav. Uudse lahendusena näeme ette erandlikult mittevaralise kahju tekkimist ka juriidilisele isikule (mainekahju, kui riik on avaldanud andmeid või hinnanguid). Neljanda teema puhul mõelnud, kuidas veelgi paremini tegeleda Euroopa õiguse rikkumisega tekitatud kahju hüvitamisega. Uudse lahendusena kirjutaksime sisse, et sellel hetkel, kui kohtulahendiga on rikutud Euroopa Liidu õigust, on võimalik kahju hüvitamist nõuda. Hetkel puudub RVastS-is alus, kuid kohtud on neid juhtumeid põhiseaduse § 25 alusel lahendanud.

V. Kõve: Selline seadus laiendab oluliselt halduskohtute tegevust, kui nad peavad hindama teiste kohtute tegevust. Kas seaduse muudatusega kaasneb ka rahastus ning millal muudatused jõustuksid?

H. Kranich: Ka ilma seaduse muudatuseta läheb kahjude hüvitamine riigile kalliks. Rahastust ei ole täna veel arvutanud. Seda arutatakse valitsuskabinetis. Kui koostada VTK, siis selleks kulub umbes kolm kuud, pärast seda saadetakse eelnõu uuesti valitsusse ning see tähendaks jõustumist kõige varem umbes aasta pärast.

J. Sarv: Nõustun, et kahju hüvitamise klauslit tuleb avardada. Välja pakutud RVastS § 15 lg 1 p 2, mille kohaselt on nõude eelduseks, et kohus on olnud menetlusõigust rikkudes vähemalt raskelt hooletu, tekitab mh küsimuse, kes ja kuidas sellise raske hooletuse tuvastab. Tavalises edasikaebemenetluses kõrgem kohus ei hinda, kas alamastme kohus rikkus menetlusnormi raske hooletuse tõttu.

H. Kranich: Raske hooletus tuleks tuvastada kõrgema astme kohtus edasikaebemenetluses või distsiplinaarmenetluses. Kohus peab seda ise tuvastama. Raske hooletuse sõnastust on kasutatud kohtulahendites, kui kohus on tühistanud alamastme kohtuotsuse.

J. Sarv: Sellisel puhul on vajalik muuta ka menetlusseadust. Kõrgema astme kohus ei pea seda praeguse seaduse kohaselt tegema. Sellise lahenduse korral tuleb ette näha menetlusosalise võimalus taotleda kõrgema astme kohtult madalama astme kohtu raske hooletuse kindlakstegemist.

V. Saarmets: Muutmisvajaduses välja toodud neli teemat on kindlasti vajalikud. RVastS on eelnevalt kahel korral olnud Riigikogu menetluses, kas seal arutlusel olevaid teemasid on ka kavas lahendada.

H. Kranich: Varasemalt tõstatatud küsimused on teada, kuid hetkel terviklahendust ei esitata ning kavas on lahendada vaid eelnimetatud küsimused.

T. Saar: Enne, kui eelnõuga minna laiemale ringile, tuleb lahendused läbi mõelda. Hetkel on olulisi küsitavusi ja sellisel kujul ei maksa edasi minna. Kõigepealt on olulise menetlusnormi rikkumine liiga laiaks aluseks. Kohtute mitmeastmelisusega kõrvaldatakse vead kohtumenetluse sees ning kahju hüvitamine on vajalik vaid erijuhul – vabaduse võtmine, ebamõistlik menetlusaeg. Üldise aluse sätestamisel on kindel kontingent, kes asuvad sätet ära kasutama. Kasu ei kaalu üles kahju, mis tekib täiendava tööna Justiitsministeeriumile ja kohtutele. Vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamiseks on loodud hübriidmenetlus ning ei ole aru saada, kuidas kahju hüvitamine käib. Isegi kui nõustuda, et vastutavaks on organ, kes taotleb kohtult isiku vabaduse võtmist, tuleb mõnda, et selleks on avaliku võimu esindaja. Isikult vabaduse võtmist võib taotleda ka eestkostja, kelle jaoks peaks olema teine lahend (sellisel juhul jääks vastutajaks kohus). Kaasata seaduse muutmisesse ka süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduse tegijad, et seadused oleksid omavahel kooskõlas ja võtta üle töötavad lahendused.

H. Kranich: Kaasame kriminaalpoliitika osakonna.

T. Pappel: Selgitada kohtumenetluse ebamõistliku pikkuse kriteeriumeid, millest tuleneb kolm aastat.

H. Kranich: Avalikkusele suunatud eeldus, et kolm aastat on mõistlik menetlusaeg, välja arvatud teatud erisused.

V. Kõve: Peaks üle vaatama ka kohtule antud ebamõistlikud menetlustähtajad, näiteks hagi tagamine.

I. Pilving: Kõiki probleeme ei jõua hetkel välja tuua. Kindlasti ei tasu teha järeldusi, et KHN on kõik küsimused läbi arutanud. Kolme aastat ei saa pidada indikatiivselt ebamõistlikuks – on lühemaid ja oluliselt pikemaid asju. Mõnes asjas kolm aastat võib olla ka ebamõistlikult pikk. Tuleb kaasata majasiseselt teisi osakondi ja kohtusüsteemist inimesi. Peame leppima, et ka kohtud eksivad ja selleks ongi mitu kohtuastet. Peame loobuma kohtuastmetest, kui ei suuda leppida sellega, et kohtud eksivad. Vabaduse võtmisel tuleb alus sätestada, seni on kohaldatud analoogiat. Muus osas tasub piiri pidada kohtu vastutusega. Riigi kulud kasvavad väga suureks. Kohtuotsusel on seaduslik jõud. Menetlusosalistel tekib kiusatus oma kohtuasja pikendada, et tõmmata käima juba lõppenud kohtumenetlus kahju hüvitamise näol. Hirmudega tuleb tõsiselt tegeleda ja teha korralik mõjuanalüüs ja läheneda orgaaniliselt. Mittevaralisest kahjust ei hakka hetkel rääkima. Euroopa Liidu õiguse reguleerimine ei ole Eesti pädevuses.

V. Lapimaa: Kohtuhalduse aspektist on tähtis, kus võetakse raha kahju hüvitamiseks – kas kohtu eelarvest. Kas see on kooskõlas kohtu sõltumatus aspektiga? Kohtuniku sõltumatus on seeläbi kompromiteeritud, kuna julge otsusega võib kaasneda kahjunõue.

T. Pappel: Nõustub Villem Lapimaaga. Paljud kohtunikud kardaksid teha lahendit.

A. Parmas: Mõistliku menetlusaja rikkumise korral on võimalik vähendada karistust või lõpetada menetlus. Eestis pigem lõpetatakse menetlus. Reformimise käigus peaks mõtlema leebemate meetmete peale – vähendada karistust. Suunata kohtuid tegema mõistlikumaid lahendusi.

H. Kranich: Kriitilised tähelepanekud on tõsiselt võetavad. Kaasame juurde inimesi. Kohtute eelarve on kinnine, seega tuleb kahju hüvitamiseks leida rahastust kohtuväliselt. RVastS muutmise tulemusel ei tohi kohtu sõltumatus kannatada. Esimese astme kohtunikul peab jääma võimalus kiiresti otsustades anda luba ebakindlas olukorras. Tuleb säilitada tasakaal inimese tegelike vajaduste, kohtu sõltumatuse, eelarve vahendite ja menetlusökonoomia vahel, et saavutaks parima lahenduse Eesti jaoks.

Otsus: KHN võtab informatsiooni teadmiseks.

Lahkub Helen Kranich.

9. Kohtute jõudlus ja kohtute töö koroonaviiruse leviku tingimustes – KS § 41 lg 3 p 4 alusel – kohtu esimehed

V. Kõve: Menetlusandmetest nähtub, et asjade lahendamise jõudlus oli hea, kuid suured asjad on edasi lükkunud.

K. Luha: Üle aastaste lahendamata asjade hulk, mida on kõikides kohtutes, teeb kõige murelikumaks. Liigiti on need asjad kohtutes samad: asjaõigus, kahju õigusvastane tekitamine, töövõtulepingud, vanemate ja laste omavahelised suhted. Kohtunikud, kellest tavapärase vanade asjade aruandluse raames eelnevatel aastatel on räägitud, on hädas ka praegu. Jäägi vanus on aastaga kasvanud parkümmend päeva.

A. Asi: Viru Maakohtus jäid seisma pikad asjad. Üks kohtunik haigestus mai alguses ning ta tuli alles detsembris tööle ning tema menetlusest jagati 180 asja ringi.

S. Kaljumäe: Vanu asju on juurde tulnud, kuid ei arva, et põhjuseks on koroonaviirus. Kohtunikud ei ole kurtunud, et koroonatõttu on asju edasilükatud. Kiirete asjade hulk hoiab jõudlust üleväl ja seetõttu vanad asjad kannatanud. Väike probleem on noorkohtunikega, kellel on juba tekkinud rohkem kui aasta vanuseid asju.

L. Loide: Tartu Maakohus on hästi toimetanud. Värske statistika kohaselt süüteomenetluses on vanade asjade arv vähenenud. Vanade asjade osakaal ei pruugi näidata, et asju juurde tuleb, vaid see on osakaal kohtus menetluses olevate asjade arvust. Tsviillasjade arvu tõus teeb muret, aga ei ole seotud koroonaga. Uuel aastal saavad Tartu Maakohtus kõik tsviilikohtunike kohad täidetud.

R. Kikerpill: Kartused, et koroonat võiks massiivselt mõjutada kohtuasjade menetlemist, ei ole kinnitust leidnud. Kasutatud on palju videolahendusi. Uute tsviillasjade arv on järsult kasvanud.

T. Pappel: Ringkonnakohtusse on teisel poolaastal tulnud ca 10% rohkem tsviillasju. Kriminaalkolleegiumi koormus on teisel poolaastal mõnevõrra langenud. Halduskolleegium töötab stabiilselt. Menetlusstatistika punktis 3.3 on vahetusse läinud haldus- ja tsviilikohtunike pikade menetluste protsendid. Halduskolleegiumil on pikade menetluste osakaal suurem. Halduskolleegium on terve aasta töötanud üle 100% jõudlusega, kuid kuna asjade koguarv on tublisti vähenenud, siis tundub vanade asjade protsent suur, kuigi numbriliselt on see väike. Tulevikus võiks menetlusstatistikas protsentidest loobuda ning märkida vaid vanade asjade number.

Lahkub Indrek Parrest.

M. Eerik: Üldine kohtuasjade arv on suurenenud. Kõige problemaatilisem on koroonaviiruse suurema leviku ajal menetleda vahistatutega kohtuasju.

K. Kruusvee: Tallinna Halduskohus on maksimaalselt kodutööl, viiakse läbi kirjalikke menetlusi, kuid ka virtuaalistungeid ning vajadusel toimuvad istungid saalis, maskides. Kohtusse paigutatud teisest videokonverentsseadmest on palju abi. Kümne kuu jõudluse protsent näitab suurt jõudluse kukkumist. Kevadel lahendati palju kiireid ja kirjalikke asju ning suuremad asjad on jäänud aasta lõppu. Lisaks

saabus lühikese ajaga suur hulk analoogseid kaebusi, mis saavad eelduslikult ka lahendatud samaaegselt.

V. Lapimaa: Tallinna Ringkonnakohtu halduskolleegium on viimastel nädalatel teinud tööd 100% virtuaalselt. Kohtunikud ja ametnikud on hästi kohanenud epideemia tingimustes. Mõned suured asjad on jäänud kevadest seisma.

A. Parmas: Suurte protsessidega on teatud hirmud, et koroonakriisi püütakse ära kasutada menetluse venitamiseks.

J. Tehver: Üldjoontes asjad toimivad. Üksikud kaasused on häirivalt kaua menetluses.

Otsus: KHN võtab informatsiooni teadmiseks.

11. Muud teemad – KS § 41 lg 3 p 4 alusel – Justiitsministeerium, KHN-i liikmed

V. Kõve: Informatsiooniks, et kohtunike täiskogu toimumise osas on saadetud kiri. Riigikogu põhiseaduskomisjonis on kohtute seaduse eelnõu algatamine menetluses, et oleks lubatud elektrooniline täiskogu ning omavalitsusorgani liikmete volitused kehtiksid järgmise täiskoguni. Enamus kohtunikke leidsid, et mõistlik on täiskogu edasi lükata maikuusse.

A. Poolamets: Menetluse on võetud ning hoia me silma peal, et saaks õige ajaks vastu võetud.

V. Kõve: Soov on uuel aastal vahetada mõtteid õigushariduse teemal advokatuuri, prokuratuuri ja Justiitsministeeriumiga.

J. Tehver: Nõus.

A. Parmas: Nõus.

Otsus: KHN võtab informatsiooni teadmiseks.

Istungi lõpp 10.12.2020.a kell 17.00

/allkirjastatud digitaalselt/

Villu Kõve
Juhataja

/allkirjastatud digitaalselt/

Eneli Kivi
Protokollija

Kirjalikud materjalid, mis on saadetud KHN-i meililisti enne 10.12.2020 KHN-i istungit:

I. Pilving, 8.12.2020

Minu üleskutse KHN-le on kiita heaks kohtute 2021. a eelarve kujundamise põhimõtted märkusega, et KHN ei nõustu p-s 3.2 kavandatud Tartu HK eelarve vähendamise kohtujuristi palgaraha võrra.

Osa meist mäletab, et kevadel tõsteti dramaatilise heitluse tulemusena Tartu HK 2 kohtunikukohta ümber maakohtutesse. Halduskohtu toonane palve oli säilitada halduskohtus vähemalt üks nendega seotud kohtujuristi kohtadest, et veidigi tasandada kohtunikukohtade vähendamise mõjusid. Päevakorda lisatud eelarve kujundamise aluste kohaselt ei ole plaanis seda palvet arvestada: üks kõnealustest kohturistidest asub tööle kohtuteülese andmekaitsevolinikuna ning teine tuleb koondada (sh leida ka koondamisrahad).

Kohtuesimehe kinnitusel on töökoormus probleem. Kohtujuristi koha säilitamine ei tähenda üüratut lisakulu, see tuleb leida, nt rahulolu-uuringu, psühhosotsiaalse keskkonna või brändingu arvelt. Üksikisiku tõhus kaitse riigivõimu omavoli eest peaks olema prioriteet. Sirje saab loodetavasti vajaduse üle kinnitada.

J. Sarv, 8.12.2020

Toetan täielikult Ivo üleskutset. Kevadise kohtunikukohtade ümberjagamise asetati Tartu Halduskohus niigi keerulisse olukorda, tervelt kahe juristikoha äravõtmine võimendab probleeme veelgi. Siinkohal on oluline silmas pidada ka Tartu Halduskohtu eripära, milleks on selle väiksus. Viimane tähendab mh seda, et kui mõni inimene viibib ajutiselt (nt haiguse tõttu) töölt eemal, suureneb teiste koormus ebaproportsionaalselt. Suuremas kohtus on võimalik sellist ajutist lisakoormust oluliselt paremini hajutada. Lihtne näide: kui asutuses on 50 töötajat ja nendest kahe töö ülejäänute vahel ära jagada, tõuseb iga töötaja koormus 4,2%; kaheksa töötajaga asutuse puhul on sama näitaja aga juba 33,3%. Seetõttu oleks igati põhjendatud, kui Tartu Halduskohtus säiliks olukord, kus kohturiste on kohtunikest vähemalt ühe võrra rohkem. See kataks ära võimalikud ajutised vakantsid ja aitaks ka muidu kohtul paremini toime tulla olukorras, kus kohtunike arv on 20% võrra vähenenud.

Ka Ivo pakutud võimalikud katteallikad on minu arvates sobivad, ehkki ilmselt on siin variante veelgi.

S. Kaljumäe, 8.12.2020

Lisan Ivo üleskutse juurde selgituseks veel mõned mõtted.

Olen väljendanud nii I ja II astme kohtute eelarve koostamisele eelnenud nõupidamistel Justiitsministeeriumi esindajatega kui ka viimasel kohtujuhtide nõupäeval Tartu Halduskohtu soovi säilitada olemasolevad 9 kohtujuristi ametikohta. Üks meie kohtu 10-st kohturistist on asunud juba käesoleva aasta märtsikuust täitma kohtuteülese andmekaitse spetsialisti ülesandeid ning uuest aastast on meie struktuuris selle funktsiooni tarbeks andmekaitse spetsialist-kohtujuristi ametikoht, mis asendab ühe 10-st praegusest kohturistist ametikohast. Seega pole me juba märtsist saadik saanud arvestada selle kohturistist panusega haldusasjade menetlemisel.

Tunnetame vähenenud kohtunikukohtade (8) juures tõsist vajadust 9 kohturistist järele, st et meie 2021. a eelarve ei väheneks ühe kohturistist palgaraha võrra. Tartu HK sissetulevate asjade arv on sel aastal olnud küll 6-7% väiksem eelmise aasta sama aja seisuga võrreldes, kuid kindlasti mitte kahe kohtuniku koormuse võrra. Kohtu jõudlus on 97-98% juures püsitud, kuid samas on aasta jooksul oluliselt kasvanud üle 365 päeva menetluses olnud asjade arv (jaanuar 2020 9,3%, oktoober 2020 15%). Pealtnäha üsna hea jõudluse näitaja taga on minu hinnangul kolm asja: 1) meil on üsna palju kiireloomulisi asju (esialgsed õiguskaitsesed enne kohtumenetlust, eraldisesivad riigi õigusabi taotlused, PPA ja MTA ning Kaitseväe loataotlused), mille me lahendame paari päevaga; 2) sel aastal kujunenud erilises olukorras on nii kohtunikud kui ka kohturistid tühistanud oma puhkusi ja puhkamise asemel rohkem tööl olnud ning siis ka sel ajal asju ära lahendanud. Saamata jäänud puhkused soovitakse

mõistagi ära kasutada tulevikus; 3) kohtuniku soov on üldjuhul oma jääki mõistliku taseme juures hoida ja selle suurenemise vältimiseks paratamatult rohkem tööd teha.

Vähenenud kohtunike arvu juures oleks kohtujuristi koha säilitamine õigusemõistmise igapäevase tagamise seisukohast äärmiselt vajalik: asendamisvajadus puhkuste, koolituste, haigus- ja hoolduslehel oleku ajal, tugi erinevatele menetlusgruppidele kiirloomuliste asjade üheaegsel laekumisel, kohtumajade-vahelise koormuse ühtlustamiseks. Ideaalis võiks aga mõned kohtujuristid (sh vanemkohtujurist) alustada spetsialiseerumist keerukamate enamlevinud asjade (nt majandushaldusõigus) kategooriates.

T. Saar, 8.12.2020

Toetan Ivo ettepanekut.

Halduskohus panustas kohtute jõudluse parandamisse kahe kohtunikukohaga. Kohtade üleviimise otsuse ajal oli ettenähtav, et kohus võib sattuda raskustesse jõudluse hoidmisega. Sirje selgitus näitabki, et uute kohtuasjade arvu mõningasele vähenemisele vaatamata on koormus kohtule ülemäärane ning nn vanade menetluste osakaal kasvab. Seepärast ongi aeg meelde tuletada kevadist lubadust vaadata halduskohtu muredele mõistvalt ja leida neile lahendus. Probleemi ignoreerimine üksnes süvendab seda. Pole põhjust oodata ära menetlustähtaegade pikenemist ega õigust loota probleemi lahendamisele menetlusosaliste arvel asjade lahendamise kvaliteedis järeleandmisi tehes. Piitlikult võiks öelda, et pärast lähemat tutvust väiksema venna leivakoti sisuga on nüüd aeg talle appi tulla.

Üldisema tähelepanekuna leian, et KHN-le esitatud memo pinnal on keeruline, ehk isegi võimatu, kujundada seisukohta kohtute eelarvete kujunemise kohta. Seepärast teen ettepaneku, et Justiitsministeerium tooks välja ka selle, millised taotlused kohtud esitasid eelarve läbirääkimiste käigus, millised olid taotluste põhjendused, samuti millised taotlused rahuldati, millised jäid rahuldamata ja milliste kriteeriumide alusel valik tehti.

V. Kõve, 8.12.2020

Palve oleks Justiitsministeeriumile kommenteerida juba eelnevalt vajadust Tartu HK kohtujuristide kohtade äravõtmiseks ja vastuväiteid. Nagunii diskussioon on juba alanud ja nii hoiaksime ehk KHN istungil aega kokku.

V. Peep, 9.12.2020

Seaduse kohaselt annab KHN eelneva seisukoha kohtute aastaeelarvete kujundamise/muutmise põhimõtete kohta. Eilse kirjavahetuse põhjal üritan Ivo, Sirje, Juhani ja Taneli soovitud sõnastada eelarve kujundamise uuteks põhimõtteks:

1) halduskohtu vajadused on kohtusüsteemis teiste vajaduste ees prioriteet, sest (Ivo sõnutsi) „üksikisiku tõhus kaitse riigivõimu omavoli eest peaks olema prioriteet“.

Kommentaar: panen ette haldus-, tsiviil- ja kriminaalkohtu omavahelist tähtsusjärjestust mitte võtta eelarve kujundamise põhimõtteks, vaid lähtuda nende võrdsest prioriteetsusest.

2) mida väiksem kohus, seda rohkem peaks ta eelarve olema üledimensioneeritud, sest (Juhani sõnutsi) „on oluline silmas pidada ka Tartu Halduskohtu eripära, milleks on väiksus“.

Kommentaar: panen ette kohtuasutuse suurust/väiksust mitte võtta eelarve kujundamise põhimõtteks, vaid lähtuda siiski kõigi 8 kohtu puhul töömahtu ja eelarveraha proportsioonist. Kui väiksem kohus peaks olema üledimensioneeritud, siis tuleb järelikult suuremad kohtud aladimensioneerida. Kas võtta raha ära Harju või Tartu maakohtust? Kumb jätta ühest kohtujuristi palgakulust ilma?

Olen ise juhtinud Tartu HK-ga võrreldavas suuruses väikeasutust, seal võib tõesti olla ajutine koormuskõikumus tuntavam kui suuremais kontorites. Tartu HK on hästi juhitud ja tugeva meeskonnaga asutus, mis tuleb toime ka Sirje osundatud tänavuse aasta eripäradega – need ei ole Tartu HK eripärad, vaid iseloomustavad kõiki kohtuid Wuhani viiruse aastal.

Ühtlasi märgin, et koormuskõikumuse tasandamiseks on tänavu juunist uus mehhanism – teine halduskohus saab vajadusel appi tulla (asjade ümbersuunamine).

3) Eesti kohtud kui organisatsioon peaks kärpima arendus- ja analüüsitegevust – nii võib välja lugeda ettepanekust lisa-kohtujuristi ametikohta rahastada rahulolu-uuringu, psühholoogiteenuse ja brändingu arvel.

Kommentaari: panen ette mitte võtta eelarve kujundamise põhimõtteks kohtute arendus- ja analüüsitegevuse kärpimist – sest see tähendaks kohtute organisatsiooni stagneerumist. Säästukohaks on Ivo pakkunud kolme projekti:

a) psühholoogiteenuse võimaldamist kohtunikele ja kohtuametnikele oleme arutanud kohtujuhtidega, algatus tuli personalijuhtidelt. Seda peeti väga vajalikuks. Tahame ju oma inimesi hoida läbipõlemise eest. Kohtujuhtidega kokkuleppel vähendasime kõikide kohtute majandamiskulusid 1,7% selleks, et psühholoogiline nõustamine keskselt korraldatud saaks;

b) rahulolu-uuring ei ole püsikulu, selle teeme iga nelja aasta järel – vajame ajateljel mõõdetavat tagasisidet, viimane uuring viidi koostöös Riigikohtuga läbi 2017;

c) kohtu kui tööandja bränding on ühine projekt Riigikohtuga, kellega filmiklippide ja infomaterjalide tootmist, töömessidel osalemise kulu jagame. Tudengite-töötajate infoväljas kohtutega silmapaistmine on oluline, 2020 oli suurem arendusaasta, 2021 jääb kulu paari tuhande euro kanti. Eelarvememos on kulu ühel real koolituskuludega, mille arvel toimuvad kohtujuhtide (sh kolleegiumi esimeeste, kohtumaja juhtide) juhtimiskoolitused.

Lisan, et otsime võimalusi rahastada kallimaid arendustegevusi projektirahana väljaspool kohtute seniseid aastaeelarveid. Viimasel KHN-i istungil septembris oli mul võimalus anda teile ülevaade kohtute ühiste tugiteenistuste loomise kavast (arhiiviteenistus, tõlketeenistus, lahendite avalikustamise teenistus, rahandusteenistus ja infotelefon). On tõenäollik, et saame nende käivitamisel tekkivad ühekordsed lisakulud katta IT-projektidena. Ehk võtta tulevane teenistuse juht tööle projektijuhina, sest projekti sisu on eeskätt digiarendus (digitaalne arhiveerimine ja arhiveeritud toimiku kaugtutvustamine; ühtne tõlkemälu ja tõlketarkvara, suuline kaugtõlge; lahendite automatiseeritum avalikustamine; finantsanalüüsikratt; infotelefonide kõnede analüüsikratt ja juturobot).

4) Ivo, Sirje, Juhan ja Tanel ei väitle tegelikult eelarve kujundamise põhimõtete üle, vaid tingivad ühe kohtu ühe konkreetse ametikoha üle.

Kommentaari: see, mida Ivo, Sirje, Juhan ja Tanel pakuvad, ei tugine kohtute vahelisele töökoormuse võrdlusele. See tugineb hoopis süvenevale ebaõigluse põhjustavale ajaloolisele õigusele. Halduskohtud on olnud eelarve/koosseisu osas üledimensioneeritud – meie osakonna Ajaloolise Mälu sõnutsi tuli see sellest, et kunagi halduskohtuid luues arvati, et halduskohtupidamises hakatakse ohtralt kolmeseid kolleegiume kasutama. Ei hakatud. Masu-järgsetel aastatel oli majanduskasvu tingimustes võimalik asju tasandada eelarve kasvuga. Kohtute baaseelarve ühine pott – jättes kõrvale projektitamise – ilmselgelt lähiaastail ei kasva, seega on baaskulu osas vajalik kohtute erinevat dimensioneeritust tasandada. Vastasel juhul süveneb kohtusüsteemi sees olukord, kus

a) sama palga eest tehakse eri kohtutes üha erinevama koormusega tööd (indekseeritavad palgad) või
b) suurema koormusega teenistuja saab keskmiselt väiksemat palka kui kolleeg väiksema koormusega asutuses (mitteindekseeritavad palgad, vt nt referentide keskmise palga kõikumus amplituudis 930-1235€).

Milline on konkreetnes kohtus ametikohtade arv ja struktuur, selle üle otsustab eelarve raames kohus ise. Kohtu koosseisu kinnitab mitte minister koos KHNiga, vaid esimees koos direktoriga. Kas sama raha eest võetakse tööle rohkem ametnikke väiksema palgaga või vähem ametnikke suurema palgaga ja milline on eri ametinimetuste taga olev ülesannete tegelik jaotus – see peaks olema eeskätt asutuse juhi valik ja vastutus. Mis juhtimishoovad talle jätame, kui toome koosseisu üksikküsimuste lahendamise KHNi ja ministri tasemele? Oluline on, et kõik kohtud saaksid kohtusüsteemile eraldatud raha kätte võimalikult õiges proportsioonis – võrdeliselt töömahu suurusega.

Oleme lõpusirgel kohtute töökoormusmetoodika heakskiitmisega – et võrrelda kohtunike tegelikku koormust töötaja baasil. Oleme ühtlasi läbi viinud sekretäride ja referentide töömahu analüüsi (koostatud dokumentide arv, istungite arv jne). Oleme loonud ja mehitanud kohtute andmekvaliteedijuhi ametikoha – et ühtlustada (ka koormusstatistikat mõjutavat) andmetöötlust üle kõigi kohtute. Olen üsna kindel, et järgmisel aastal ülejäämise aasta eelarvet ette valmistades liigume veelgi enam ühise eelarvepoti töömahupõhise jagamise suunas.

Kokkuvõtlikult – panen ette kiita 2021. a. eelarve kujundamise põhimõtted heaks ilma Ivo pakutud klauslita.

Ühtlasi kinnitan, et Tartu HK kohtujuristi koondamisraha tasume reservist.

PS. Tanel küsis alusmaterjale tänavuste eelarvetaotluste ja nende rahuldamise / rahuldamata jätmise kohta. Lähtesoovid olid järgmised:

Tln HK soovis kohtute andmekvaliteedi juhi palgafondi ja vähemalt ½ referendi palgafondist, kes läks suvel appi Pärnu MK MKOle.

Tln RKK soovis kantselei juhataja ja analüütiku palgakulude katteks raha (võib olla ühine Tln HKga).

Viru MK soovis pressiesindajale ca 14 000 eurot ja 1 tõlgi raha (Ida-Virus suurem tõlkevajadus).

Harju MK ja Tartu MK soovisid uute kohtunike jaoks kumbki 1 kohtujurist ja 1 sekretäri.

Pärnu MK soovis referenti, kes läks appi suvel MKO-le ja MKO 4 referendi palgaraha.

Tartu HK soovis, et 1 sekretäri palgafond jääks hoolimata kohtunikukoha liikumisest neile ja 1 konsultanti.

Tartu RKK soovis 1 kohtujurist/konsultanti kriminaalkolleegiumi, 1 konsultanti tsiviilkolleegiumi ja 1 sekretäri, haldusjuhti.

Mitmed kohtud soovisid, et sama töö eest makstav töötasu ei oleks nende kohtus väiksem kui teistes kohtutes.

Kohtute personalijuhid soovisid psühholoogiteenuse projekti.

Riigikohus soovis, et kohtud tasuksid kohtujuristide koolituskulud.

Lisaks tuli arvestada ühiste tugiteenuste projekti jätkumisega ning maakohtute tugevdamise vajadusega (üldine ning tsiviilõuete massaegumisest tulenev erakorraline koormuse kasv, Pärnu MK MKO-s eriti järsk koormuse kasv).

Seega soove oli rohkem kui 700 000 eurot eest, katteallikaid napilt. Justiitsministeeriumi esitatud kohtute palgafondi RES lisataotlused jäid rahuldamata, v.a. kohtunikuabide/kohtujuristide palkade indekseerimine 220 885 € (katmaks tänavust palgataset 2166 € tuleval aastal, palgatõusu alates 1.4.2021 ei ole planeeritud). Lisa-allikaiks olid: a) Tartu HK 1 kohtujuristi ja 1 sekretäri palgafond, b) kohtute eelarve reservi vähendamine (kohtute IT-kuludele otsitakse uusi allikaid).

Eelarvekavandi kokkupanemisel lähtusime KHN-le esitatud memos toodud põhimõtetest. Esiteks saavad kõik kohtud lisaraha kohtunikuabide/kohtujuristide palkade indekseerimiseks. Teiseks jaguneb täiendav raha ligikaudu töömahu proportsioonis– täpsed numbrid vt memost. Jah, see võimaldab (osaliselt) katta ülal loetletud lisataotlusi, kuid ühelegi kohtule ei ole ette kirjutatud, millistele ametikohtadele see raha täpselt kuluma peaks. Tallinna RKK rahale ei ole juurde kirjutatud kantseleijuhataja ega analüütiku nimetust, Viru MK rahale ei ole juurde kirjutatud lisatõlgi ega pressiesindaja nimetust, Tartu RKK rahale ei ole juurde kirjutatud konkreetse kolleegiumi konsultandi nimetust jne. Objektivsete töönäitajate ning kohapeal peetud eelarveläbirääkimiste põhjal olen aga väga veendunud, et seda lisaraha on kohtutel hädasti vaja.

/allkirjastatud digitaalselt/

Villu Kõve
Juhataja

/allkirjastatud digitaalselt/

Eneli Kivi
Protokollija